

УДК 821.161.2:340.12(477)-05

Л.І. Бадєєва, В.М. Явтушенко

ВАЦЛАВ СОБЕСЬКИЙ ПРО СТАНІСЛАВА ОРІХОВСЬКОГО

У статті розглядаються питання ставлення польського історика Вацлава Собеського до постаті польсько-українського гуманіста Станіслава Оріховського. В. Собеський (1872-1935) належить до краківської історичної школи першої третини ХХ ст. Головна тема його досліджень: політична історія Польщі ХVI - ХVII ст., вплив на розвиток держави різних суспільно-релігійних течій. Постать Станіслава Оріховського (1513-1566) Собеський вважав натхненником шляхетської сваволі, боротьби проти зміцнення королівської влади. Вивчення творчої спадщини Ст. Оріховського в українській і європейській історіографії, аналіз його праць вказує на упереджений характер поглядів В. Собеського на творчість гуманіста.

Ключові слова: королівська влада, шляхетство-громадянство, сваволя, захист Вітчизни.

В статье рассматриваются вопросы трактовки польским историком Вацлавом Собеским личности польско-украинского гуманиста Станислава Ориховского. В. Собеский (1872 -1935) – представитель краковской исторической школы первой трети ХХ ст. Главная тема его трудов: политическая история Польши ХVI - ХVII ст., влияние на развитие государства различных общественно-религиозных течений. Личность Станислава Ориховского (1513-1566) Собеский считал вдохновителем шляхетской анархии, борьбы против укрепления королевской власти. Изучение творческого наследия Ст. Ориховского в украинской и европейской историографии, анализ его работ выявляет тенденциозный характер взглядов В. Собеского на труды гуманиста.

Ключевые слова: королевская власть, шляхетство-гражданство, анархия, оборона Родины.

The issues about the attitude of the Polish historian V. Sobiesky to the Polish-Ukrainian humanist St. Orihovsky are considered in this article. V. Sobiesky (1872 - 1935) belongs to Krakow historical school of the one third of the twenties century. The main theme of his researches is the political history of Poland of the ХVI – ХVII century, influence on the development of the different social-religious movements. Sobiesky considered the figure of St. Orihovsky (1513 - 1566) the inspirer of the gentry's willfulness, of the struggle against the strengthening of the crown. Learning of the creative inheritance of the St. Orihovsky in the Ukrainian and European historiography, analysis of his works reveals the tendentious character of V. Sobiesky's views on the humanist works.

Key words: crown, gentry-citizenship, willfulness, the defense of the motherland.

Постановка⁴⁹ проблеми. Постать українсько-польського гуманіста Ст. Оріховського привертає до себе значну увагу як в українській, так і в європейській історіографії. Грунтовний аналіз присвячених творчості Ст. Оріховського праць належить сучасному досліднику Д. Вирському. На його думку, контраверсійність поглядів гуманіста сприяла формуванню в Україні, Польщі та Росії «національних візій», різноманітних оцінок гуманістичного доробку Ст. Оріховського [1; с. 6]. Для розуміння польської «національної візії» творчості Ст. Оріховського показовими є праці історика першої третини ХХ ст. В. Собеського (1872 - 1935). **Метою статті** є розгляд ідейно-політичного портрету Ст. Оріховського, створеного В. Собеським.

Актуальність дослідження. В. Собеський народився у жовтні 1872 р. у Львові. Його батько Станіслав деякий час був директором польської гімназії в іншому українському місті Снятині (сучасна Івано-Франківщина). Історичну освіту В. Собеський здобув у Кракові. Крім того, слухав лекції і відвідував семінар відомого німецького вченого К. Лампрехта у Лейпцігу [8; с. 10-11]. За оцінкою польського історіографа

праць В. Собеського Ст. Гржибовського, В. Собеський належав до молодого покоління істориків краківської школи першої третини ХХ століття. Для цього покоління польських істориків були характерні чіткі політичні погляди, які багато у чому визначали тенденції їх історичних досліджень [8, с. 9]. В. Собеський відзначався також глибоким знанням джерельного матеріалу ХVI-ХVII ст. Він брав участь у виданні листування польського державного діяча Я. Замойського, засновника Академії у Замості, яка сприяла розвитку освіти і в Україні. В. Собеський написав низку праць про політичний аспект ідейно-релігійної боротьби у Польщі ХVI ст.: «А не про віру... Суперечки про конфедерацію варшавську 1573 р.» (1923 р.), «Король чи тиран» (1926 р.), «Трибун люду шляхетського (посмертне видання 1965 р.)». Про вплив праць В. Собеського на польську історіографію ХХ ст. свідчить перевидання його праць у 1970-х роках [8]. Отже, маємо підстави для розгляду ставлення В. Собеського до постаті Ст. Оріховського (1513 -1566) в окремій статті.

Виклад основного матеріалу. Особу і творчість Ст. Оріховського В. Собеський розглядав під кутом впливу на перебіг релігійно-політичного життя Польського ко-

ролівства. На його думку, ідейно-політична позиція Ст. Оріховського визначається суто особистими цілями, передусім, бажанням позбутися пут целібату [8; с. 196]. Саме це спонукало Оріховського виступити на підтримку вождя польських протестантів А. Гурки і в трактаті «*Oratio Junebris*» (1548) змалювати портрет потворного тирана-монарха. При цьому Оріховський значно перевищив деспотичний потенціал польської монархії і не бачив політичної шкоди від подальшого послаблення королівської влади. В. Собеський прийшов до висновку, що Оріховський протягом всього свого життя залишався ворогом власного короля і «пророком польської «золотої вольності» [8; с. 197]. Тенденційність погляду дослідника на постать гуманіста очевидна. Аналіз трактату «Напучення польському королеві Сигізмунду Августу», здійснений сучасним українським дослідником В. Скибою, вказує на розуміння Станіславом Оріховським необхідності керівної ролі монархії і на потребу узгодження зусиль основних елементів держави: короля, сенату і сейма [7; с. 121]. Звернення до інших праць Ст. Оріховського також спростовує думку про те, що його суспільним ідеалом був шляхтич-свавільник. Аналіз історико-біографічної праці Станіслава Оріховського «Життя та смерть Яна Тарновського» дозволяє з'ясувати погляд гуманіста на ідеального члена суспільства. До чеснот шляхетського дому Тарновських Оріховський відносить, по-перше, благочестя – «рід Тарновських ніколи не породив ні поганина, ні відступника, ні еретика» [5; с. 259]. По-друге, рід Тарновських постійно надавав значні і славні послуги королівству. По-третє, батьки Тарновського забезпечили його виховання, навчання, підготували його до служби державі. Ст. Оріховський прямо засуджує шляхтичів, які нехтували громадським обов'язком і підготовкою до його виконання. «Ти, шляхтичу, нікуди з дому не виїжджаючи, про доброту і чесноти немов зі сну матимеш уяву. Тільки й будеш мов очманілий репетувати: шляхтич я вільний. Невже ти гадаєш, що свобода – те саме, що сваволя» [5, с. 264]. Отже, ідеал людини Ст. Оріховського – це передусім громадянин держави, член її політичної нації, особа, придатна до виконання покладених на неї обов'язків. У трактовці шляхетства-громадянства Станіслав Оріховський робить наголос не на походженні, а на особистих заслугах і вважає, що без самовдосконалення можна втратити шляхетський статус. Висунувши ідею освіченої монархії і право як механізм її функціонування, Ст. Оріховський розумів, що збереження суспільних позицій шляхетства потребує освіти [2; с.36]. Помисли Ст. Оріховського обертаються довкола думки, що шляхта призначена втілити найвищі ідеали суспільства і саме у такий спосіб піднятися над іншими станами. Таким чином, Ст. Оріховський дотримувався панівної у Польському королівстві ідеології сарматизму, національної виключності та месіанської ролі шляхти. У праці «Квінкункс»

Оріховський наголошує, що шляхтич Польського королівства «гордий вольністю і святою свободою, тобто має однакові зі своїм королем вольності» [6; с. 361].

В. Собеський також закидає Ст. Оріховському ідейне натхнення рокошу – збройного опору шляхти королівській владі. Вважаючи польську церкву обороною проти королівської тиранії, Ст. Оріховський, на думку Собеського, ідейно підготував збройний виступ католицької шляхти проти короля [8, с.197]. Окрім мотива особистої ворожості до короля, Собеський вказує на вплив німецького протестантизму на творчість Ст. Оріховського. Саме послідовникам Мартіна Лютера було притаманне невизнання влади, освяченої католицькою церквою. По-друге, В. Собеський вказує на зацікавленість польських протестантів в обранні королем бранденбургського курфюрста, васала як імператора Священної Римської імперії, так і Корони Польської [8; с. 197]. Звинувачення дослідника на адресу гуманіста здаються перебільшеними. По-перше, Ст. Оріховський у своїх працях не пов'язував право громадян на збройний опір королівській владі з політичною ситуацією у Польщі. У «Напученні польському королю Сигізмунду Августу» Станіслав Оріховський висуває основним завданням відсіч агресії Турецької імперії. Гуманіст вважає, що після розгрому Угорщини турецький султан Сулейман нападе саме на Польщу. Особливі побоювання Ст. Оріховського викликає турецька загроза його рідному краю – Русі. «Іди, королю, – пише Оріховський, – у ту частину держави, якій ворог більше загрожує. Передусім прямуй у Русь, мешканці якої зазнають численних ворогів» [3, с. 52]. Захист від турецької загрози розглядається як головне завдання короля і шляхетства Польського королівства і в праці Ст. Оріховського «Про турецьку загрозу». Метою турецької агресії Станіслав Оріховський визначає прагнення знищення християнської держави і вважає, що лише воєнною силою Польща може зупинити мусульманську навалу [4; с.97]. Станіслав Оріховський був певен, що Польське королівство вийде переможцем із війни з «азійською нечистою». До передумов перемоги він відносив такі чинники, як внутрішня злагода у державі, правові стосунки між королем і шляхетством, створення численного війська, визначення вправних полководців.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, співставлення праць Вацлава Собеського з оригінальними творами польсько-українського гуманіста Станіслава Оріховського доводить певну упередженість польського дослідника щодо суспільного резонансу творчості гуманіста. У більш широкому контексті спростовується думка польської історіографії про те, що гуманістичні ідеї на польському ґрунті мали негативний, руйнівний характер в історії польської держави. Станіслав Оріховський у своїй творчості та громадській позиції виступає не лише як людина високих

розумових здібностей, а й патріот держави, з якою пов'язана доля його рідного краю.

Подальшою перспективою дослідження може бути розгляд праць представників краківської історичної школи першої третини ХХ ст., в яких у різній мірі розглядаються питання існування у Польському королівстві українських земель у часи, які передували створенню Речі Посполитої (1569 р.).

ЛІТЕРАТУРА

1. Вирський Д. Ст. Оріховський – Роксолан як історик та політичний мислитель: автореф. канд. дисерт. на здоб. наук. ступеня канд. істор. Наук / Д. Вирський. – Дніпропетровськ, 2000. – 18 с.
2. Нічик В.М. Гуманістичні і реформаційні ідеї на Україні (ХVI – поч. ХVII ст.). // Нічик В.М., Литвинов В.Д., Стратій Я.М. – К.: Наук. думка, 1991. – 382 с. – С. 12–63.
3. Оріховський Ст. Життя і смерть Яна Тарновського / Станіслав Оріховський // Українські гуманісти епохи Відродження: [антологія у 2-х ч.] – К.: Наук. думка, 1995. – Ч. I. – С. 254–293.
4. Оріховський Ст. Квінкункс, тобто взірць устрою Польської держави/ Станіслав Оріховський // Українські гуманісти епохи Відродження: [антологія у 2-х ч.] – К.: Наук. думка, 1995. – Ч. I. – С.294–404.
5. Оріховський Ст. Напучення польському королеві Сигізмунду Августу / Станіслав Оріховський // Українські гуманісти епохи Відродження: [антологія у 2-х ч.] – К.: Наук. думка, 1995. – Ч. I. – С.23-61.
6. Оріховський Ст. Про турецьку загрозу / Станіслав Оріховський // Українські гуманісти епохи Відродження: [антологія у 2-х ч.] – К.: Наук. думка, 1995. – Ч. I. – С.61-109.
7. Скиба В.Й. Про трактат С.Оріховського «Напучення польському королеві Сигізмунду Августу»/ В.Й.Скиба // Український історичний журнал. –1996. –№3. –С.119–130.
8. Sobieski W. A nie o wiere /W. Sobieski // Sobieski W. Trybun ludu szlacheckiego. – Warszawa, 1978. — 408 str. –Str. 238-250.
9. Sobieski W. Krol cry tyran /W. Sobieski // Sobieski W. Trybun ludu szlacheckiego. – Warszawa, 1978. — 408 str. –Str.187–208.